

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

دانشکده علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M. A)

رشته علوم سیاسی

موضوع:

بررسی میزان نقش ناتو در تحولات لیبی و تونس

استاد راهنما :

جناب آقای دکتر احمد بخشایش اردستانی

استاد مشاور:

جناب آقای سید اسماعیل حسینی گلی

پژوهشگر :

علی مختاری هاشم آباد

سال تحصیلی:

تابستان ۹۱

تعه‌نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجان‌ب علی مختاری هاشم آباد دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد به شماره دانشجویی ۸۹۰۹۳۷۷۸۹۰۰ در رشته علوم سیاسی در تاریخ ۹۱/۴/۲۶ از پایان نامه خود تحت عنوان بررسی میزان نقش ناتو در تحولات لیبی و تونس با کسب نمره و درجه دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق رو پژوهش انجام شده توسط اینجان‌ب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجان‌ب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ ۹۱/۴/۲۶

علی مختاری هاشم آباد دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره به حروف و با درجه مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

بسمه تعالی دانشکده علوم سیاسی این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشکده تهیه شده است	
نام واحد دانشگاهی : تهران مرکزی کد واحد : ۱۰۱	کد شناسایی پایان نامه: ۱۰۱۲۰۸۱۲۹۰۲۰۲۱
عنوان پایان نامه : بررسی میزان نقش ناتو در تحولات لیبی و تونس	
نام و نام خانوادگی دانشجو : علی مختاری هاشم آباد شماره دانشجویی : ۸۹۰۹۳۷۷۸۹۰۰ رشته تحصیلی : علوم سیاسی	تاریخ شروع پایان نامه : نیمسال دوم ۹۰-۹۱ تاریخ اتمام پایان نامه : ۹۱/۴/۲۶
استاد راهنما : جناب آقای دکتر احمد بخشایش اردستانی استاد مشاور : جناب آقای سید اسماعیل حسین گلی	
آدرس و شماره تلفن : تهران - تهرانسر - شهرک پاسداران - خیابان شهید طالبی - کوچه نسترن - پلاک ۱۲ - طبقه اول ۰۹۱۲-۴۲۱۲۰۱۱	
<p>چکیده پایان نامه (شامل خلاصه، اهداف، روش های اجرا و نتایج به دست آمده):</p> <p>تحولات به وقوع پیوسته در خاورمیانه و شمال آفریقا در سالهای ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ که منجر به بروز اعتراضات فراگیر مردمی و به طبع آن پیروزی انقلابیون در چندین کشور انجامید، جهت گیری ها و سیاست های متفاوتی را از سوی غرب به رهبری ایالات متحده آمریکا و بازوی اجرایی سیاست هایش (ناتو) را در منطقه در پی داشت.</p> <p>ناتو به همراه ایالات متحده آمریکا به بهانه مداخله بشر دوستانه، با ایفای نقشی فعال در تحولات لیبی و با تصویب قطعنامه های ۱۹۷۰ و ۱۹۷۳ در شورای امنیت و ایجاد منطقه پرواز ممنوع بر فراز لیبی و با کمک مستقیم و غیر مستقیم خود به انقلابیون لیبیایی نقش مهم و قابل توجهی در سرکوب نیروهای وفادار معمر قذافی و پیروزی انقلابیون داشت ولی در تونس به عنوان اولین کشور منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا که دچار انقلاب شد و سرآغاز حرکتی عظیم در منطقه شد، به دلیل غیر منتظره بودن تحولات تونس و زمان کم به نتیجه رسیدن انقلابیون در رسیدن به پیروزی (در کمتر از یک ماه از شروع خیزش مردمی و با تداوم اعتراضات مردمی انقلابیون به پیروزی رسیدند) ناتو و سایر سازمان ها و کشورهای مهم و تأثیر گذار در عرصه های منطقه ای و جهانی به نوعی غافلگیر شدند و نتوانستند تحولات بعدی نظیر انتخابات مجلس مؤسسان و سایر تحولات به وقوع پیوسته در این کشور را بر اساس سیاست ها و برنامه های تعیین شده خود کنترل و جهت دهی کنند. البته تونس به اندازه لیبی برای غرب و نهاد ها و سازمان های منطقه ای و بین المللی مهم و قابل اعتنا نیست همانطور که هم اکنون سیاست ها و رویه های اعمال شده توسط غرب در برابر تحولات بحرین، عربستان سعودی، سوریه و در نگاهی فراتر تحولات جمهوری اسلامی ایران، افغانستان و پاکستان و سایر کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا به تناسب زمان و شرایط حاکم بر عرصه های منطقه ای و جهانی تغییر می کند.</p> <p>در پژوهش حاضر ضمن بررسی تحولات روی داده در لیبی و تونس در سالهای ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱، میزان نقش ناتو در تحولات لیبی و تونس نیز به صورت مبسوط مورد بررسی و ارزیابی قرار خواهد گرفت.</p> <p>واژگان کلیدی: ناتو- خاورمیانه- شمال آفریقا- مداخله بشر دوستانه- جنگ داخلی- قطعنامه ۱۹۷۰- قطعنامه ۱۹۷۳.</p>	
نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهشنامه دانشکده مناسب است _ مناسب نیست تاریخ و امضاء	

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....

فصل اول: کلیات پژوهش

۵	۱-۱ بیان مسئله.....
۷	۲-۱ اهداف پژوهش.....
۷	۳-۱ اهمیت موضوع پژوهش و انگیزه انتخاب آن.....
۸	۴-۱ پیشینه و ادبیات پژوهش.....
۱۰	۵-۱ سؤالات و فرضیه های پژوهش.....
۱۱	۶-۱ قلمرو پژوهش.....
۱۱	۷-۱ روش پژوهش.....
۱۱	۸-۱ جامعه آماری و حجم آن.....
۱۲	۹-۱ روش گردآوری اطلاعات.....
۱۲	۱۰-۱ محدودیت ها و مشکلات پژوهش.....
۱۳	۱۱-۱ تعریف مفاهیم.....
۲۰	۱۲-۱ سازماندهی پژوهش.....

فصل دوم: چارچوب نظری پژوهش

۲۲	۱-۲ مقدمه.....
۲۴	۱-۱-۲ مفهوم جنبش اجتماعی.....
۲۵	۲-۱-۲ ویژگی های جنبش اجتماعی.....
۲۶	۳-۱-۲ انواع جنبش های اجتماعی.....
۲۷	۴-۱-۲ مراحل جنبش های اجتماعی.....
۲۸	۵-۱-۲ کارکردهای جنبش.....
۲۹	۶-۱-۲ جنبش های اجتماعی در نظریات اجتماعی.....
۳۱	۱-۲-۲ واژه شناسی انقلاب.....

۳۳	۲-۲-۲ تعریف انقلاب.....
۳۶	۳-۲-۲ ویژگی های انقلاب.....
۳۶	۱-۳-۲-۲ نارضایتی عمیق و انقلابی از وضع موجود.....
۳۷	۲-۳-۲-۲ گسترش ایدئولوژی (های) جدید جایگزین.....
۳۹	۳-۳-۲-۲ گسترش روحیه انقلابی.....
۳۹	۴-۳-۲-۲ وجود و نقش رهبری و ساختارهای متشکل.....
۴۰	۵-۳-۲-۲ شرکت توده ها.....
۴۱	۶-۳-۲-۲ وجود عنصر خشونت.....
۴۲	۷-۳-۲-۲ تغییر در ساختارهای رسمی اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی.....
۴۳	۴-۲-۲ انواع انقلاب.....
۴۴	۳-۲ بررسی نظری تحولات خاورمیانه و شمال آفریقا در سالهای ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱.....
۴۶	۱-۳-۲ مسأله اجتماعی.....
۵۰	۲-۳-۲ مسأله سیاسی.....
۵۵	۴-۲ عرصه سیاسی تازه (نقش شبکه های اجتماعی در انقلاب های عربی).....

فصل سوم: پیشینه تاریخی ناتو، تونس و لیبی

۶۱	۱-۳ گفتاری در باب ناتو.....
۶۱	۱-۱-۳ خاستگاه تاریخی ناتو.....
۶۲	۲-۱-۳ اعضای ناتو.....
۶۴	۳-۱-۳ ویژگی های اساسی و اهداف اولیه ناتو.....
۶۵	۴-۱-۳ مبانی حقوقی شکل گیری و فعالیت ناتو.....
۶۸	۵-۱-۳ پایان جنگ سرد و تغییر ماهیت ناتو.....
۷۱	۶-۱-۳ ناتو در قرن بیست و یکم.....
۷۴	۷-۱-۳ رهنمود سیاسی فراگیر ناتو.....
۷۵	۸-۱-۳ ناتو و موضوع امنیت انرژی.....
۷۷	۲-۳ گفتاری در باب تونس.....
۷۸	۱-۲-۳ موقعیت جغرافیایی و جغرافیای انسانی.....

- ۲-۲-۳ پیشینه تاریخی تونس..... ۷۹
- ۳-۲-۳ گونه شناسی نوع حکومت (ساختار نظام سیاسی)..... ۸۱
- ۴-۲-۳ جغرافیای سیاسی تونس در منطقه و جهان..... ۸۲
- ۵-۲-۳ انقلاب تونس..... ۸۵
- ۶-۲-۳ روز شمار تحولات تونس (تقویم انقلاب تونس)..... ۹۰
- ۳-۳ گفتاری در باب لیبی..... ۹۱
- ۱-۳-۳ موقعیت جغرافیایی و جغرافیای انسانی..... ۹۲
- ۲-۳-۳ پیشینه تاریخی لیبی..... ۹۳
- ۳-۳-۳ گونه شناسی نوع حکومت..... ۹۶
- ۴-۳-۳ جغرافیای سیاسی لیبی در منطقه و جهان..... ۹۷
- ۵-۳-۳ انقلاب لیبی..... ۹۹
- ۶-۳-۳ روز شمار تحولات لیبی (تقویم انقلاب لیبی)..... ۱۰۳

فصل چهارم: میزان نقش ناتو در تحولات تونس و لیبی

- ۱-۴ ناتو در خاورمیانه و شمال آفریقا..... ۱۰۷
- ۲-۴ گفت و گوی مدیترانه ای..... ۱۱۱
- ۱-۲-۴ ابعاد گفتگو..... ۱۱۲
- ۲-۲-۴ گفتگوی مدیترانه ای پس از اجلاس استانبول..... ۱۱۵
- ۳-۲-۴ عملیات کوشش فعال..... ۱۱۷
- ۳-۴ بررسی میزان نقش ناتو در تحولات تونس و لیبی..... ۱۱۹
- ۴-۴ زمینه های مداخله ناتو در تونس و لیبی..... ۱۲۱
- ۵-۴ قطعنامه های ۱۹۷۰ و ۱۹۷۳ شورای امنیت در خصوص لیبی..... ۱۲۶
- ۱-۵-۴ روند اقدامات انجام شده توسط ناتو در چارچوب قطعنامه های ۱۹۷۰ و ۱۹۷۳..... ۱۲۸
- ۲-۵-۴ تبعات حقوقی قطعنامه های ۱۹۷۰ و ۱۹۷۳ و مداخله نظامی ناتو..... ۱۲۹
- ۶-۴ ارجاع وضعیت لیبی به دیوان بین المللی کیفری..... ۱۳۴
- ۷-۴ انتقاد به عملیات نظامی ناتو در لیبی..... ۱۳۷

فصل پنجم: شاخص های تحولات تونس و لیبی

- ۱-۵ شاخص های تحولات تونس..... ۱۴۰
- ۱-۱-۵ دوره انتقالی تونس..... ۱۴۰
- ۲-۱-۵ انتخابات تونس..... ۱۴۳
- ۳-۱-۵ چالش های پیش روی انقلاب تونس..... ۱۴۵
- ۴-۱-۵ روابط تونس و ایران..... ۱۴۷
- ۵-۱-۵ موضع فرانسه و آمریکا در قبال تحولات تونس..... ۱۴۹
- ۶-۱-۵ نتیجه گیری تحولات تونس..... ۱۵۰
- ۲-۵ شاخص های تحولات لیبی..... ۱۵۲
- ۱-۲-۵ نفت لیبی و میل اروپایی ها برای تسلط آن..... ۱۵۲
- ۲-۲-۵ اهداف نظامی اروپایی ها در لیبی..... ۱۵۷
- ۳-۲-۵ نقش آمریکا در عملیات ناتو در لیبی..... ۱۵۹
- ۴-۲-۵ چالش های شورای انتقالی لیبی و دولت انتقالی..... ۱۶۱
- ۵-۲-۵ روابط لیبی و ایران..... ۱۶۵
- ۶-۲-۵ نتیجه گیری تحولات لیبی..... ۱۶۶
- ۳-۵ نتیجه گیری..... ۱۶۸
- منابع و مأخذ..... ۱۷۵

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۴۸.....	۱-۲ وضعیت اقتصادی- اجتماعی تونس.....
۴۸.....	۲-۲ وضعیت اقتصادی- اجتماعی لیبی.....
۵۲.....	۳-۲ وضعیت سیاسی هفت منطقه جهان.....
۵۳.....	۴-۲ نمره رده کشورهای یاد شده با توجه به شاخص های سیاسی.....
۶۳.....	۱-۳ اعضا، شرکا و همکاران ناتو.....

مقدمه

سازمان پیمان آتلانتیک شمالی، ناتو^۱ با امضای موافقنامه ی امنیت دستجمعی موسوم به «پیمان آتلانتیک شمالی» از سوی ۱۲ کشور آمریکای شمالی و اروپا: ایالات متحده آمریکا، ایتالیا، ایسلند، بریتانیا، بلژیک، پرتغال، دانمارک، فرانسه، کانادا، لوکزامبورگ، نروژ و هلند، در ۴ آوریل ۱۹۴۹ میلادی با هدف دفاع جمعی در شهر واشنگتن پایه گذاری شد و هم اکنون ۲۸ عضو دارد.

بررسی تاریخ ناتو نشان می دهد که این پیمان امنیت جمعی تاکنون شاهد سه مرحله از تحولات بوده است. این مراحل عبارتند از: پیدایش تا فروپاشی شوروی، پس از پایان جنگ سرد و از حادثه یازده سپتامبر به این سو.

بنیان اولیه ی ناتو که فلسفه وجودی آن، ایجاد کمربند امنیتی به دور دموکراسی های غربی و محاصره ی ابرقدرت شرق و اقمارش بود، در پیمان بروکسل گذاشته شد. بلژیک، هلند، لوکزامبورگ، فرانسه و انگلیس در مارس ۱۹۴۸، اتحادیه ی اروپای غربی را شکل دادند. در همین چارچوب به تدریج زمینه ورود آمریکا به این پیمان فراهم شد؛ زیرا در آن مقطع که جنگ سرد شروع شده بود، اروپا بدون آمریکا قادر به تأمین امنیت خود نبود. از سوی دیگر ایجاد ناتو در سال ۱۹۴۹ در واقع معلول تعلل ساختار نظام بین الملل بود که از یک نظام چند قطبی به یک نظام دو قطبی تغییر شکل یافته بود.

با فروپاشی شوروی و پایان جنگ سرد، دشمن استراتژیک ناتو از صحنه ی بین الملل حذف شد و اعضای ناتو دریافتند که این سازمان با بحران هویت روبرو شده است، لذا با درک اوضاع جهانی و نظام بین الملل و با تغییر هدفها و بازشناسی جایگاه خود و تبدیل رویکرد نظامی و دفاعی به رویکرد سیاسی اجتماعی، توانستند بقای این سازمان را تضمین کنند این در حالی صورت می گرفت که مأموریت های جدید ناتو در بالکان و خارج از مرزهای اروپای غربی تحول جدیدی را در رویکرد دفاعی ناتو فراهم ساخت.

^۱ - North Atlantic Treaty Organization.NATO

رویداد یازده سپتامبر که به عنوان نقطه ی عطفی در روابط فرآتلاتتیکی پس از جنگ سرد به شمار می آید، زمینه حضور ناتو در خارج از قلمرو سنتی آن را ایجاد کرد. به عبارت دیگر ناتو این بار تجربه جدیدی از گسترش به شرق را با حضور در افغانستان و خاورمیانه تجربه نمود، به گونه ای که امروزه تعریف مأموریت جهانی برای ناتو که در پرتوی گسترش حوزه جغرافیایی و عملیاتی این سازمان قابل تفسیر است، حاکی از تغییرات اساسی در دیدگاه رهبران ناتو و غرب نسبت به حضور در شرق مخصوصاً خاورمیانه و شمال آفریقا می باشد.

با توجه به موضوعات مطرح شده در بالا به این نتیجه می رسیم که ناتو برای حفظ خود بعنوان سازمانی قدرتمند، پویا و فعال و دارای نقش و تأثیر در عرصه های جهانی و بین المللی و همچنین با توجه به شرایط ایجاد شده پس از حوادث یازده سپتامبر و سایر موارد، باید حضور فعالی در عرصه های سیاسی و نظامی در مناطق مهم و استراتژیک نظیر خاورمیانه و شمال آفریقا داشته باشد، که قیام ها و اعتراض های ملت های عربی (حرکت ها و اعتراضات خودجوش جوانان و در کل مردم در مقابله با حکام دیکتاتور و وابسته کشورهایشان که در چهار کشور تونس، مصر، لیبی و یمن به پیروزی رسیدند و در چند کشور دیگر مانند سوریه، عربستان سعودی و ... نیز کماکان ادامه دارد) بهانه ی خوبی برای دخالت در این منطقه مهم و استراتژیک بود.

به همین دلیل بررسی میزان نقش ناتو در تحولات کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا در فاصله ی زمانی سالهای ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ از مباحث مهمی است که باید مورد توجه قرار داد، ذکر این نکته ضروری است که به دلیل منافی که غرب و در رأس آن آمریکا در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا دارد (قرارگرفتن بخش مهمی از انرژی فسیلی جهان و مسائل مربوط به تأمین امنیت چاه های نفت و گاز و همچنین خطوط انتقال نفت و گاز به کشورهای اروپایی)، نزدیکی کشور های مذکور به اروپا و همچنین مهاجرت بیش از اندازه جوانان تونسی و لیبیایی و سایر کشورهای منطقه شمال آفریقا به اروپا و استراتژیک بودن منطقه شمال آفریقا برای کشورهای اروپایی حوزه ی دریای مدیترانه بخصوص ایتالیا و فرانسه و سایر موارد، بررسی تحولات مذکور و اینکه نقش آمریکا و بازوی اجرایی سیاست هایش، ناتو در شروع این حرکت های اعتراضی و در ادامه و در سرانجام آن که بطور خاص

هدایت تحولات در کشورهای مذکور می باشد (یا نفوذ در دولت ها و کشورها یا بهتر بگوییم دموکراتیک سازی البته بر اساس استانداردهای غربی و همچنین سهم شدن در بازسازی و تأمین امنیت و مشارکت اعضای فعال و قدرتمند ناتو در زمینه ی انرژی (نفت و گاز) و سرمایه گذاری های مرتبط با آن مخصوصاً در لیبی) که بطور مشخص در لیبی و تونس به سرنگونی حکام دیکتاتور انجامید، بسیار مهم و در عین حال قابل توجه است. ناتو با ایفای نقشی نسبتاً فعال در لیبی به دلیل منافع عمده ای که در لیبی کشورهای قدرتمند نظیر ایالات متحده آمریکا، فرانسه، ایتالیا و سایر کشورهای مهم و تأثیر گذار دارند با حمایت تسلیحاتی، اطلاعاتی و در کل با حضور فیزیکی و محسوس خود و بمباران های مستمر هوایی و با کمک خود به انقلابیون لیبیایی نقش مهم و قابل توجهی در سرکوب نیروهای وفادار معمر قذافی و پیروزی انقلابیون داشت هر چند که کشورهای نظیر روسیه و چین به مخالفت با مداخله ی نظامی ناتو در لیبی بودند و بالطبع به دلیل نقش مستقیم و غیر مستقیم ناتو و کشورهای غربی در سرنگونی معمر قذافی شاهد افزایش نقش غربی ها در پروژه های نفتی و گازی لیبی و بازسازی ویرانه های حاصل از درگیری ها و... خواهیم بود ولی در تونس به عنوان اولین کشور منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا که دچار انقلاب شد و سرآغاز حرکتی عظیم در منطقه شد، به دلیل غیر منتظره بودن تحولات تونس و زمان کم به نتیجه رسیدن انقلابیون در رسیدن به پیروزی (در کمتر از یک ماه از شروع انقلاب مردمی زین العابدین بن علی کرسی قدرت را به امید در امان ماندن از عواقب احتمالی دستگیری و محاکمه شدن توسط انقلابیون به عربستان سعودی گریخت) ناتو و سایر سازمان ها و کشورهای مهم و تأثیر گذار در عرصه های منطقه ای و جهانی به نوعی غافلگیر شدند و نتوانستند تحولات بعدی نظیر انتخابات مجلس مؤسسان و سایر تحولات به وقوع پیوسته در این کشور را بر اساس سیاست ها و برنامه های تعیین شده خود کنترل و جهت دهی کنند. البته تونس به اندازه لیبی برای غرب و نهاد ها و سازمان های منطقه ای و بین المللی مهم و قابل اعتنا نیست همانطور که هم اکنون سیاست ها و رویه های اعمال شده توسط غرب در برابر تحولات بحرین، عربستان سعودی، سوریه و در نگاهی فراتر تحولات جمهوری اسلامی ایران، افغانستان و پاکستان و سایر کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا به تناسب زمان و شرایط حاکم بر عرصه های منطقه ای و جهانی تغییر می کند.

فصل اول:

کلیات پژوهش

۱-۱- بیان مسئله

پس از سال‌ها سکوت و خاموشی در بین اعراب و در کل منطقه‌ی خاورمیانه و شمال آفریقا از چندی پیش حرکت‌ها و اعتراضاتی بطور خودجوش و کاملاً بیسابقه در بین مردم و عمدتاً جوانان در مقابله با ظلم و خیانت و فساد که از سوی رهبرانشان به آنها شده بود و هر کدام بالغ بر چند دهه با زور و سرکوب بر مردم بی دفاع خویش حکمرانی کرده بودند و کوچکترین صدایی را نیز بشدت و با خشونت زیاد سرکوب کرده بودند، آغاز شد و تا به امروز نیز ادامه دارد.

بسیاری از این اعتراضات در کشورهایی رخ داده است که حاکمین آن از همپیمانان ایالات متحده‌ی آمریکا محسوب می‌شدند و از حمایت‌های اقتصادی و سیاسی این کشور استفاده می‌کردند و در عین حال در نوع خود دیکتاتورهایی بودند که بعضاً انتخاباتی نیز در کشورشان به صورت کاملاً فرمایشی انجام می‌شد و همچنین کشورهایی بودند که دارای مشکلات اقتصادی نظیر بیکاری، تورم، فقر و همچنین مشکلات سیاسی و اجتماعی نظیر فساد در دستگاه حکومتی و اداری و همچنین نبود آزادی‌های سیاسی و اجتماعی، کهنگی و ناهمخوانی ساخت سیاسی با روزگار کنونی، شکاف فزاینده‌ی طبقاتی و سایر مسائل مرتبط با آن مواجه بودند. با این اوصاف تاکنون چهار حکومت تونس، مصر، لیبی و یمن در نتیجه این اعتراضات سقوط کرده‌اند؛ در چند کشور دیگر مانند عربستان سعودی، بحرین، مراکش، سوریه و... نیز مردم کماکان به اعتراض و قیام خود ادامه می‌دهند و حاضر به عقب نشینی از مواضع به حق خود نیستند؛ در تونس این اعتراضات در ۱۸ دسامبر ۲۰۱۰ در پی خودسوزی محمد البوعزیزی در اعتراض به فساد در دستگاه حکومتی، بیکاری، مشکلات اقتصادی و بدرفتاری پلیس آغاز شد که با تداوم تظاهرات خیابانی توسط مردم و انقلابیون، حکومت در ۱۴ ژانویه ۲۰۱۱ پس از حدود یک ماه اعتراض مستمر با فرار زین العابدین بن علی رئیس‌جمهور به عربستان سعودی سقوط کرد و تونس اولین کشور عربی نام گرفت که حاکم دیکتاتور خود را سرنگون کرد و به سلطه‌ی ۲۳ ساله آن پایان داد و سرآغاز حرکتی عظیم در جهان عرب (خاورمیانه و شمال آفریقا) شد. در مصر پس از سقوط حکومت دیکتاتوری تونس، توجه جهانیان به اعتراضات عظیم مصر که از ۲۵ ژانویه ۲۰۱۱ آغاز شده بود، معطوف شد که با تداوم اعتراض و قیام ملی مردم انقلابی مصر در ۱۱

فوریه، پس از ۱۸ روز اعتراضات مستمر در شهرهای بزرگ مصر، حسنی مبارک پس از قریب به سی سال زمامداری از مقام خود کناره گیری کرد و مصر نیز بعد از تونس بعنوان دومین کشور عربی به آزادی از دست دیکتاتوری رسید.

در لیبی که اعتراضات در روز ۱۳ ژانویه ۲۰۱۱ آغاز شد، در روز ۱۷ فوریه (روز خشم) به اوج خود رسید و بدنبال آن مخالفان حکومت معمر قذافی شهرهای لیبی را یکی پس از دیگری به دست گرفتند و سرانجام پس از ۸ ماه درگیری مسلحانه و خونین بین انقلابیون و طرفداران سرهنگ قذافی و تصویب قطعنامه های ۱۹۷۰ و ۱۹۷۳ شورای امنیت سازمان ملل متحد و مشارکت ناتو و کشورهای اروپایی در سرنگونی حکومت، در ۹ اکتبر ۲۰۱۱ با کشته شدن معمر قذافی در زادگاه خود در شهر سرت، انقلابیون لیبی نیز مانند تونس و مصر به پیروزی رسیدند و به حکومت چهل و دو ساله ی سرهنگ قذافی پایان دادند. به دنبال انقلاب های مردمی در کشورهای تونس، مصر و لیبی، علی عبدالله صالح نیز که از سی و سه سال پیش سکان هدایت یمن را در دست داشت، برای نخستین بار در ماه ژانویه با اعتراض های گسترده ی مردم کشورش رو به رو شد، که سرانجام پس از چند ماه درگیری مسلحانه بین نیرو های امنیتی و مردم، حکومت مستبدانه ی علی عبدالله صالح نیز به مانند دیگر شاهان عربی سقوط کرد و در نهایت مردم انقلابی یمن نیز بعنوان چهارمین کشور عربی به پیروزی از دست استبداد و دیکتاتوری رسیدند.

بررسی میزان نقش ناتو در تحولات کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا در فاصله ی زمانی سال های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ از مباحث مهمی است که باید مورد توجه قرار داد و در عین حال باید زوایای آشکار و پنهان دخالت ناتو را در این برهه از زمان در شمال آفریقا، که در گذشته کمتر مورد توجه ناتو بود، مورد بررسی قرار داد. ذکر این نکته ضروری است که به دلیل منافی که غرب و در رأس آن آمریکا در منطقه ی خاورمیانه و شمال آفریقا دارد (قرارگرفتن بخش مهمی از انرژی فسیلی جهان) و همچنین نزدیکی کشورهای مذکور به اروپا و مهاجرت های بی رویه جوانان آفریقایی به آنسوی آب های مدیترانه که مشکلات بسیاری را برای کشورهای حوزه ی جنوبی دریای مدیترانه بخصوص فرانسه و ایتالیا ایجاد کرده است و سایر موارد، بررسی تحولات مذکور و اینکه نقش آمریکا و بازوی

اجرایی سیاست هایش ناتو در شروع این حرکت های اعتراضی و در ادامه و در سرانجام آن که بطور خاص هدایت تحولات در کشورهای مذکور می باشد (یا نفوذ در دولت ها و کشورها یا بهتر بگوییم دموکراتیک سازی البته بر اساس استانداردهای غربی میباشد) که بطور مشخص در تونس و لیبی به سرنگونی حاکمان دیکتاتور انجامید، بسیار مهم و در عین حال قابل توجه است. سؤال اصلی: ناتو در تحولات دو کشور لیبی و تونس تا چه حد تأثیرگذار بوده است؟

۱-۲- اهداف پژوهش

در این پژوهش ضمن اینکه بدنبال رسیدن به سؤال اصلی پژوهش، یعنی (ناتو در تحولات دو کشور لیبی و تونس تا چه حد تأثیرگذار بوده است؟) هستیم، در کنار آن نیز به بحث در مورد ناتو، تشکیلات و اعضا، اهداف و فعالیت ها، سیاست ها و برنامه های جدید ناتو بعد از فروپاشی شوروی و بخصوص پس از حوادث یازده سپتامبر ۲۰۰۱ که جهت گیری های اساسی در سیاست های اعضای ناتو بوجود آمد، نقش ناتو در جهت دهی به قیام ها و اعتراض های عربی و سایر موارد خواهم پرداخت. همچنین بدنبال چرایی وقوع این حرکت های خودجوش مردمی که به سقوط حکومت ۲۳ ساله ی زین العابدین بن علی و همچنین ۴۲ ساله ی سرهنگ قذافی منجر شد در دو کشور لیبی و تونس هستیم که به باور اکثر تحلیلگران و سیاستمداران اتفاقی پیش بینی نشده و غیر منتظره بود و در تونس به عنوان اولین کشور عربی غیر قابل پیش بینی و سریع بود که سرآغاز حرکتی عظیم در جهان عرب شد.

۱-۳- اهمیت موضوع پژوهش و انگیزه انتخاب آن

حرکت ها و اعتراضاتی که در فاصله ی زمانی سالهای ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا را درنوردید، اتفاقی پیش بینی نشده و غیر منتظره بود. ناتو بعنوان سازمانی مهم و کارآمد و در

عین حال قدرتمند خواهان ایفای نقش در کشورهای مذکور و همچنین پیاده کردن سیاست های خود در این منطقه حساس و استراتژیک (شمال آفریقا) می باشد (که تأمین ثبات و مبارزه با افراط گرایی از این قبیل برنامه ها میباشد) با توجه به درگیر بودن کشورهای منطقه ی خاورمیانه و شمال آفریقا و حساس بودن این منطقه و تحولات آن برای ایران و سایر کشورهای قدرتمند در سطح جهانی نظیر آمریکا، فرانسه، انگلستان، چین و روسیه و تأثیرگذاری تحولات روی داده در این منطقه بر روی قیمت های انرژی، طلا و بورس های جهانی می توان براحتی متوجه اهمیت این موضوع شد. همچنین کالبد شکافی قیام های مردمی در کشورهایی که حدود چند دهه توسط حاکمان دیکتاتور اداره می شدند نیز از فاکتورهای مهم و قابل توجه در این پژوهش می باشد. تازه بودن موضوع و همچنین بررسی میزان نقش ناتو در تحولات مذکور از انگیزه های انتخاب این موضوع می باشد.

۱-۴- پیشینه و ادبیات پژوهش

پیرامون سازمان ناتو پژوهش های بسیاری صورت گرفته است. تعداد زیادی مقاله و پایان نامه در دانشکده ها و سایت های اینترنتی موجود می باشد. اما در اکثر آن ها به تاریخچه ی این سازمان و مطالعه موردی آن در برخی کشورها و مناطق پرداخته شده است. با عنایت به اینکه موضوع پژوهش حاضر جدید و بکر است، کتب کمتری در زمینه ی اهداف و برنامه های ناتو بطور خاص بررسی میزان نقش ناتو در تحولات لیبی و تونس وجود دارد، با این حال با استفاده از چندین کتاب و مقاله و همچنین بخش هایی از چندین رساله مرتبط با سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو)، که در ادامه به آن اشاره خواهم کرد، سعی شده که از نظر کیفی بر غنای رساله افزوده شود.

با توجه به موضوع انتخاب شده «بررسی میزان نقش ناتو در تحولات لیبی و تونس» و اینکه این تحولات در فاصله ی زمانی سالهای ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ به وقوع پیوسته است، سعی شده است با استفاده از چندین کتاب و مقاله های خوب و معتبر در فصلنامه و مجلات گوناگون مطلبی کامل تر به رشته تحریر دربیاید.

در رابطه با ناتو در یک دهه ی گذشته چندین کتاب توسط سازمان ها و نهادها و نویسندگان معتبر به رشته تحریر در آمده است که سه کتاب مرتبط با ناتو در این بخش معرفی می شود. نخستین کتاب، کتاب سبز وزارت امور خارجه با عنوان سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) می باشد. این کتاب که به سفارش دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی توسط انتشارات وزارت امور خارجه در زمستان ۱۳۸۶ به رشته تحریر در آمده است در ده فصل به معرفی ناتو پرداخته است. در فصل اول این کتاب با عنوان نگاهی اجمالی به سازمان: مبانی سیاسی، حقوقی و وضعیت امروز ناتو به صورت کامل، این سازمان مورد تعریف قرار گرفته و در فصول ۲ تا ۱۰ بخش های مختلف و برنامه های و سیاست های نوین ناتو از ابتدای شکل گیری و بعد از پایان جنگ سرد که تغییری بنیادین در اهداف و سیاست های ناتو به وجود آمده و همچنین برنامه های جدید ناتو به فراخور وضعیت های جدید نظیر جنگ عراق و افغانستان و ... بیان شده است.

دو کتاب دیگر در مورد ناتو که در رساله ی حاضر نیز مورد استفاده قرار گرفته است عبارتند از: ناتو (سازمان پیمان آتلانتیک شمالی) گذشته، حال و آینده به نویسندگی جنیفر مدکالف و مترجمی عسگر قهرمانپور بنابی می باشد که توسط انتشارات خرسندی در سال ۱۳۸۹ به چاپ رسیده است. کتاب دیگر معرفی شده در این بخش، کتاب ناتو؛ سازمان پیمان آتلانتیک شمالی است که به نویسندگی غلامرضا خادمی توسط مؤسسه ی مطالعات اندیشه سازان نو در سال ۱۳۸۷ به چاپ رسیده است. در این دو کتاب به صورت مفصل تاریخچه ناتو، برنامه های ناتو پس از جنگ سرد، گسترش ناتو به سوی شرق، ایفای نقش ناتو در خاورمیانه و شمال آفریقا در دهه ی اخیر و سایر مسائل مرتبط با ناتو بیان شده است. در بخش مقالات نیز آقای رضا حقیقی در مقاله ای با عنوان ابعاد سیاسی، حقوقی مداخله نظامی ناتو در لیبی در فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و پنجم، بهار ۱۳۹۰ ضمن توضیحاتی در باب مداخله نظامی ناتو و غرب در تحولات لیبی به نقش پررنگ قطعنامه های تصویب شده ۱۹۷۰ و ۱۹۷۳ شورای امنیت و ایجاد منطقه پرواز ممنوع بر فراز لیبی توجه می کند و نتیجه می گیرد که مداخله نظامی قدرت های برتر عضو ناتو به بهانه اعاده صلح و امنیت بین المللی، نقض فاحش و نظام یافته حقوق بشر، مبارزه با تروریسم و تسلیحات کشتار جمعی در اقصی نقاط جهان مسبوق به سابقه است که تحولات روی داده در لیبی و نقض حقوق بشر توسط سرهنگ قذافی و

جنگ داخلی به وقوع پیوسته در سطح وسیع در این کشور بهترین بهانه برای قدرت های غربی بود تا سیاست ها و برنامه های خود را در این منطقه حساس به اجرا بگذارند.

۱-۵- سوالات و فرضیه های پژوهش

سؤال اصلی: ناتو در تحولات دو کشور لیبی و تونس تا چه حد تأثیرگذار بوده است؟

سوالات فرعی

- ۱) چه منافعی ناتو را به دخالت در تحولات کشور های شمال آفریقا (لیبی و تونس) مجاب میکند؟
 - ۲) نقش ناتو در سرکوب حکومت زین العابدین بن علی و معمر قذافی به چه صورت قابل تبیین است؟
 - ۳) چه عوامل تأثیرگذاری برای شروع حرکت های انقلابی مردم لیبی و تونس می توان ذکر کرد؟
 - ۴) نقش آمریکا در تحولات روی داده در لیبی و تونس به چه میزان بوده است؟
- فرضیه: ناتو به دلیل غیرمنتظره بودن تحولات تونس و با تداوم و پافشاری اعتراضات توسط انقلابیون در تسریع سقوط دولت زین العابدین بن علی مانع ایجاد نکرد لکن تحولات بعدی را نتوانست بخوبی هدایت نماید؛ لذا در لیبی اجازه داد تا معمر قذافی تا جاییکه امکان دارد در مقابل خواست انقلابیون مقاومت ورزیده و این مسئله باعث گردید تا ناتو به همراه آمریکا با مداخله نظامی بشردوستانه بین المللی در از بین بردن زیر ساخت های لیبی نقش موثری ایفا نماید تا بتواند تحولات بعدی را هدایت نماید.

متغیر مستقل: سیاست ها و برنامه های ناتو در لیبی و تونس

متغیر وابسته: تحولات لیبی و تونس

متغیر واسطه: شرایط اقتصادی، اجتماعی و سیاسی